

Lőrincze Lajos az írói nyelvhelyességről és a lektorálásról

Kemény Gábor - 2015. 11. 23.

1. Tersánszky

Ez a szónokinak vélhető kérdés szinte magában foglalja a választ: nem minden jó. Lőrincze erre mindjárt példákat is szolgáltatott „irodalmunk egyik legkiemelkedőbb egyéniségének” két művéből. Nem árulta el, hogy az előző évben elhunyt Tersánszky J. Jenőről van szó, de aki nagyon akarta, azonosíthatta az idézeteket (bár akkor még nem volt internet). Az előadás ennek ellenére – vagy éppen ezért – visszhangtalan maradt. Lőrincze azonban nem hagyta ennyiben a dolgot, és nyolc évvel később újból belenyúlt a darázsfészekbe: jegyzetei alapján írásba foglalta és meg is jelentette egykori előadását az *Élet és Irodalomban* *Rejtély* címmel. Ebben a cikkében már néven is nevezi az író, és megmondja, hogy annak *Rossz szomszédok* és *Nagy árnyakról bizalmasan* című könyveiből veszi a példákat.

Mit kifogásolt Lőrincze Lajos Tersánszky stílusában? Egy szóval megnevezve: a pongyolaságot (bár ezt a minősítést, tapintatból, nem írta le). Több tucatnyi példájából itt csak néhányat idézhetek: *talpán járó* (= talpraesett), *gyöngedongájú* (= vékony dongájú), *hadonászni jött* (= hadonászni támadt kedve), *rátart valamire* (= igényt tart valamire). Az ismétlődő ragok csak az utolsó helyen vannak kitéve: *tiszteletdíj vagy előlegből* (= tiszteletdíjből vagy előlegből), *felesége, a bábáról* (= feleségéről, a bábáról). Ez utóbbi voltaképpen régiesség, a 19. század végéig – a tömörítés eszközeként – elég gyakori volt.

Mi az a „rejtély”, amelynek megoldását Lőrincze ebben a cikkében keresi? Nem is egy rejtély van itt, hanem mindjárt három:

- honnan vette nyelvi leleményeit az író?
- mi a funkciójuk ezeknek a szabálytalanságoknak?
- ezektől vagy ezek ellenére nagy író, stílusművész Tersánszky?

A választ Lőrincze nem adja meg, de azt sugallja, hogy a művelt nyelvhasználat normájától való eltérések nem növelik (vagy ezeknek nem mindegyike növeli) a szépirodalmi alkotás stilisztikai értékét. Nem ártott volna tehát a kéziratokat nyomdába adás előtt tapintatosan lektorál(tat)ni nyelvhelyességi szempontból.

Lőrincze cikkére már a hetilap következő számában válasz érkezett Rab Zsuzsa, a jeles költő és műfordító tollából. Véleményének, azazhogy ellenvéleményének lényegét már vitacikkének címe is magában foglalja: „*Rútságokkal volt gyönyörű...*” (így folytatódik: „... mint minden műremek”, idézet Zelk Zoltán verséből). Rab Zsuzsa több kifogásolt esetben (pl. *talpán járó, gyöngye dongájú*) megvédi az írókat, a menthetetlen lapszusokról azonban hallgat. Álláspontját ebben a cikk közepe táján elhelyezett egysoros bekezdésben összegezi: „Áldassék a lektor!”, mármint azért, hogy nem rendszabályozta meg Tersánszkyt. Befejezésül abban jelöli meg a nyelvészek feladatát, hogy megfigyeljék a nagy írók újszerű nyelvi fordulatait, és „azokból szűri le és fogalmazzák meg a nyelv- és stílusfejlődés új normáit”. Tehát a javítás helyett az okulásra esik a hangsúly.

A vitához Lengyel Balázs is hozzászólt *Az eleven Tersánszky* címmel. Véleménye valahol félúton áll Lőrinczéé és Rab Zsuzsáé között: a „speciális stílszándék” nem szentesíti egytől egyig a szabálytalanságokat, de az író korábbi remekműveiben a netáni pongyolaságokat bőven

ellensúlyozza „közbeszédként ható nyelvalkotásának pazar gazdagsága”. A *Nagy árnyakról bizalmasan*, ez a kései „melléktermék-könyv” valóban tele van „nyelvi tűrhetetlenségekkel”, ez azonban nem csökkenti Tersánszky stílusának eredetiségét, elevenségét, azt a sajátos „antiirodalmiságot”, amely a szerző szerint az író fő erénye.

A vita Lőrinczének Rab Zsuzsa ellenvéleményére reflektáló, *Lektorálás* című cikkével zárult. Ebben fenntartja korábbi álláspontját, és Arany János példáját idézi, aki szintén „lektorálta” *Az ember tragédiáját* – és ezzel csak használt neki. „Áldassék a lektor!” – mondja Lőrincze is, de őszerinte nem azért, mert nem avatkozott bele a szövegbe, hanem azért, mert kijavította, amit ki kellett. Például Éva legelső megszólalása az eredetiben így hangzott: „Ah, milyen édes, milyen szép az élni”. Ebből lett Arany javító tolla nyomán ez a hallatlanul zenei, az olvasó emlékezetébe nyomban bevésődő verssor: „Ah, élni, élni: mily édes, mi szép!” Persze nem minden mai lektor, irodalmi szerkesztő Arany János (enyhén szólva), de ettől még nem utasítható el elvileg a szépirodalmi művek (értelemszerűen: a szépprózai művek) nyelvi-nyelvhelyességi lektorálása.

Az ÉS-beli vita fő kérdése tehát ez volt: kell-e, s ha kellene is, szabad-e a kiadói lektornak beleavatkoznia az író szövegébe? (Boldog idők, amikor ez volt a probléma! Ma a legjobb írók új művei jelennek meg sajtóhibák tömegével, mert a kiadó ahhoz sem veszi a fáradságot, hogy a szerző által az alkotás hevében óhatatlanul elkövetett elütéseket korrigálja. Most én nem mondok se szerzőt, se kiadót...)

2. Mit szólna Lőrincze ma?

Nem kívánok, mert talán nem is tudnék, állást foglalni Lőrincze Lajos és Rab Zsuzsa egykori vitájában. Ehelyett egy kis nyelvészeti játékra invitálom kedves hallgatóimat: mit szólna Lőrincze Lajos két mai magyar regénynek, mégpedig a múlt év két legsikeresebb (és egyben minden bizonnyal legsikerültebb) alkotásának bizonyos nyelvhasználati sajátosságaihoz? Példákat mutatok be annak jelzésére, milyen kényes kérdés az írói nyelvhelyesség, és milyen óvatosan, megfontoltan szabad csak állást foglalni az írók nyelvhelyességi „hibáinak” kérdésében.

2.1. Péterfy Gergely: Kitömött barbár

Az egyik könyv, amelyről szólni kívánok, Péterfy Gergely Kazinczy-regénye, a *Kitömött barbár*. Ennek a műnek a prózapoétikai és esztétikai értékeit az irodalmi kritika

részletesen méltatta, ezekkel a megállapításokkal, melyeknek nagy részével egyetértek, most nem foglalkozom.

A regény egyes szám első személyű elbeszélés (ún. Ich-Erzählung), de narrátora nem Kazinczy, hanem a felesége, Török Sophie. Ő beszéli el Kazinczy ifjúkori barátságát a fekete bőrű udvaronccal és tudóssal, Angelo Solimannal. De az emlékezés kiterjed egész későbbi közös életükre, a széphalmi otthonteremtésre, a rosszindulatú rokonsággal való torzsalkodásra egészen az 1831-es kolerajárványig és az író haláláig. Péterfy tudatosan kerüli az archaizálást, úgy beszélgeti Török Sophie-t, mintha kortársunk lenne, persze egy olyan kortársunk, aki választékosan, gazdagon beszél a magyar nyelvet.

Ebben a gazdag választékosságban azonban feltűnik néhány olyan mozzanat, amely meglepheti és elgondolkodtatja az olvasót. Különösen ha ez az olvasó majdnem egy nemzedéknyivel idősebb az írónál. Mintha Kazinczy hitvese ilyenkor nem azt a nyelvi normát követné, amelyet én ismerek, hanem egy következő generációnak a normáját. Ez persze nem baj, de szemet szúr.

Az első ilyen jelenség a *férfi* szónak következetesen magas hangú ragozása, pl. „Úgy tettem, mintha az idősebb *férfitől* várnék épp biztatást” (a dőlt betűs szavakat itt és a továbbiakban én emeltem ki, K. G.). A *férfi* szó korábbi alakja, mint ismeretes, a *férfiú* (< *férj* + *fiú*) volt, emiatt toldalékolása hagyományosan mély hangú: *férfiak*, *férfiás*, *férfival*, *férfitől* stb. A kötőhangzó a mai nyelvhasználatban is megmaradt *a*-nak (*férfiak*, *férfiás*), a ragok azonban egyre inkább magas hangú változatukban kapcsolódnak a *férfi* szóhoz. Hadd szemléltesse ezt egy sajtónyelvi példa, mégpedig egy olyan műfajból (műkritikából), amely, legalábbis elvben, választékosabb nyelvezetet használ: „Nagy Kriszta Tereskova képzőművész legújabb, Úgy szeretnék beszélni veled, mint

férfi a *férffivel* című kiállítása a leheletnyi Liget Galériában látható. A provokatív alkotó saját meztelen testével üzeni, szerinte napjainkban igenis aktuális téma a feminizmus. Vallja, hogy a *férffinek* nem kell magát attól kevesebbnek éreznie, hogy a nő több lett” (Mészáros Márton: A nő újradefiniálásra, Népszava, 2015. jún. 30. 5). Ezt érzi természetesnek, ennél fogva ezt alkalmazza Péterfy is. Akár Török Sophie nevében beszél, akár a magáéban.

Mi lenne a véleménye erről Lőrinczének? Szerintem az, hogy ha a nyelvi gyakorlat eltolódott a magas hangrendű toldalékok felé, akkor az írónak joga van (sőt különösképpen neki van joga), hogy ezt kövesse. Vagy ne kövesse, ha így látja jónak. Az ilyesmit ne akarjuk „kijavítani”.

A következő jelenség az *aki* vonatkozó névmás használata gyűjtőnév után: „A *kancellária* [...], *aki* jó gondviselőként nyomon követi a birodalom polgárainak sorsát.” Ezt a nyelvhelyességi szakirodalom, beleértve a – Grétsy Lászlóval együtt – általam szerkesztett Nyelvművelő kézikönyvet is, határozottan elmarasztalja, s az *aki* helyett az *amely* névmást ajánlja: *a kancellária, amely...* Most azonban felötlik bennem, hogy az, aki ilyenkor az *aki* névmást alkalmazza, az intézményt mint emberek csoportját fogja fel: *a cég, a bank, a szövetkezet, aki...* Minden bizonnyal ilyen a *kancellária* is, az is egyes emberekből áll. Péterfy tehát a mai nyelvhasználók logikáját követte a korábbi gyakorlattal szemben. Ehhez joga volt, bár szerintem a *kancelláriának*, ennek az ellenszenves intézménynek a „megszemélyesítése” nem illik Török Sophie szájába. Vagyis inkább stilisztikai természetű az aggályom, mint grammatikai.

Harmadik, egyben utolsó példaként a népies és enyhén régies *egyházfi* szónak újabb értelemben való alkalmazását említhetem. Az *egyházfi* eredetileg olyan egyházközségi alkalmazottat jelent, aki rendben tartja a templomot, ha kell,

harangoz is, egyszóval megbecsült, de alacsonyabb rangú tagja az egyházi szervezetnek. Ilyen feladatkört tölt be például Petőfi komikus eposzában, *A helység kalapácsában* „a fondor lelkületű egyházfi”, aki nem véletlenül viseli a Harangláb nevet. Az újabb sajtónyelv azonban már nem ebben az értelemben használja az *egyházfi* szót, hanem papot, sőt főpapot ért rajta. Ezt láthatjuk Péterfy regényében is, amikor az elbeszélő Pyrker egri érseket „tehetségtelen és tökkelütött *egyházfi*”-nak nevezi. Felróhatjuk-e ezt a szerző hibájául? A nyelvújító szakmunkák szerint kétségtelenül. De megfontolandó, hogy az *egyházfi* szónak minden ilyen alkalmazásakor gúnyos mellézköngéje van. Nemcsak Péterfy Gergelynél, hanem mindazoknál, akik az utóbbi időben a sajtóban és a szépirodalomban ezt a szót ilyen értelemben használták (pl. Bächer Iván is több cikkében és *Ruccanások* című könyvében). Feltehető, hogy ezek az írók nem azért nevezik a magas rangú papokat *egyházfinak*, mert nem tudják, hogy ez a szó hagyományosan mit jelent, hanem azért, hogy kifejezésre juttassák lebecsülésüket az illetők iránt. Nem lehetetlen, hogy idővel a szótárban is helyet kap ez a jelentés, természetesen „gúnyos, pejoratív” stílusminősítéssel. Voltaképpen minden új jelentés a réginek valamiféle kiterjesztése vagy módosítása, többnyire pejoratív irányban.

Hogyan ítélte volna meg Lőrincze Lajos az *egyházfi* szó jelentésének ezt a játékos, ironikus elcsúsztatását? Nem tudhatjuk, mert az ő idejében még nem fordult elő. A magam véleményeként azonban azt mondhatom, hogy ha tudatos stíluszándék rejlik mögötte, elfogadhatjuk. Ezzel persze nem akarom felmenteni azokat, akik ilyen tudatosság nélkül, pusztán tájékozatlanságból élnek vele ebben az újabb értelemben.

2.2. Dragomán György: Máglya

A 2014-es év másik nagy könyvsikere Dragomán György, az erdélyi születésű, de az 1980-as évek végétől Budapesten élő és dolgozó prózaíró *Máglya* című regénye volt.

A *Máglya* szintén én-elbeszélés: egy tizenhárom éves kamaszlány mondja el egyes szám első személyben az 1989-es román forradalom utáni hónapok eseményeit, amelyek szorosan összefonódnak testi és szellemi felnőtté válásával. De a regénynek van egy másik főszereplője is, a „boszorkányos” nagymama, aki időnként átveszi az elbeszélés fonalát, és belső monológjával egy másik drámai eseménysor, az 1944-es deportálások emlékét is beleszövi a történetbe.

Az erdélyi magyar miliő felidézését szolgálják az ottani közbeszédben általános használatú, román eredetű jövevényszavak (pl. *apartment* 'lakás', *blokk* 'panelház', *blokknegyed* 'lakónegyed, lakótelep', *borkán* 'befőttesüveg', *foncsika* 'papírdarab, fecni', *fűss* 'vízhatlan ruhaanyag, ill. az abból készült kabát', *kalorifer* 'fűtőtest', *motorina* 'gázolaj, dízelolaj', *pix* 'golyóstoll', *punga* 'műanyag bevásárlószatyor', *szukk* 'üdítő') és a román szó tükörfordításaként meghonosodott *márciuska* 'március 1-jén, a tavasz kezdete alkalmából ajándékozott díszes kitűző'. Ezek a szavak a szövegben elszórtan, nem túl gyakran fordulnak elő, épp elegendő mennyiségben ahhoz, hogy a román nyelv folyamatos hatásának kitett erdélyi magyar városi beszélt nyelv jellegét érzékeltessék. De nem olyan sűrűn, hogy idegenszerűségükkel zavarják a másfajta nyelvi közegben iskolázódott olvasó műélvezetét. Ezeket tehát vétek lett volna „kilektorálni” a regény szövegéből.

Kényesebb kérdés a román mintára kialakult, de az erdélyi magyar közbeszédben általános használatú *jön, hogy...* szerkezet alkalmazása. Ez bizony a magyarországi olvasó számára határozottan idegenesen hat. Tegyük azonban rögtön hozzá, hogy ez a kifejezés a 443 oldal terjedelmű

regényben összesen háromszor fordul elő: „csak meg kell nézni a nagyanyámat, na, az aztán olyan csúf, hogy ha csak rá gondolnak, már jön, hogy felsírjanak”; „ahogy a tévén meglátta, hogy szétlőtték a fejét [ti. a diktátornak], hát istenbiza nem jött, hogy higgye...”; „jajistenem, hát visszajöttünk, nem is jön, hogy elhiggye”. Választékos magyarsággal ezek körülbelül így hangoznának: *már sírhatnakjuk van, nem akaródzott elhinnie, nem tudja vagy nem akarja elhinni*. Nem újabb keletű kontaktusjelenségről van szó, hiszen már a nagybányai születésű Tersánszky-nál is előfordul: *hadonászni jött, azaz hadonászni támadt kedve*. Ezt, mint kedves hallgatóim bizonyára emlékeznek, Lőrincze is megemlíti (és hibáztatja).

De a két eset között fennáll egy lényegi különbség: Tersánszky a román mintájú kifejezést „saját jogon” használja, Dragomán viszont valamelyik szereplője beszédének közvetett, szabad függő beszédként való idézésében. Vagyis a *jön, hogy...* szerkezet a román nyelv hatása alatt formálódó beszélnyelviséget tükrözi. Az írónak ezt az eljárását nem kifogásolhatjuk. Ez azonban nem jelenti azt, hogy örömünkre szolgálna, ha az ottani magyarság írott nyelvében is gyökeret verne ez az idegenszerűség. Ettől azonban – a kifejezés kollokvialis jellege miatt – aligha kell tartanunk.

Találkozhatunk a regény szövegében a szerző szűkebb anyanyelvi környezetének, a kelet-magyarországi regionális köznyelvnek a jelenségeivel is. Ilyenek az *á* utáni *o*-zás (*lábos, lábom*) vagy az *ö ~ e* magánhangzós alakváltozatok közül az *e* hangzósaknak az előnyben részesítése (*az emberek feje felé 'fölé' lőttek, peckeli 'pöcköli', pergelt 'pörkölt'*). Szórványosan feltűnnek olyan alak szerinti tájszavak is, mint a *csihány 'csalán', csiklint 'csiklandoz', dűrűcköl 'dörgöl, dörzsöl'*.

A szintaktikai jelenségek közül a *meg kell kérjem* már nem is számít igazi regionalizmusnak, mivel a budapesti köznyelvben

is terjedőben van a *meg kell kérnem* rovására. Erősebben nyelvjárási színezetű a *rámámarkol valamire*, pl. „*Rámámarkolok a rajzok darabjaira*”. A *valaminél fogva* helyett következetesen a *valamitől fogva* vonzat jelenik meg: *a farkuktól fogva, a lábától fogva, a korától fogva*. Ebben a néhány esetben a szerző (és a kötet kiadói szerkesztője) mérlegelhetette volna a regionális alaknak az összmagyar nyelvszokáshoz való igazítását: *a farkuknál, a lábánál, (a) koránál fogva*.

3. Áldassék a lektor!

Mit szolt volna mindehhez száz éve született mesterünk, Lőrincze Lajos? Nem tudhatjuk. De munkásságából, állásfoglalásaiból azt a következtetést szűrhetjük le, hogy még a legjobb stílusú, biztos nyelvérzékű íróknak is érdemes (lenne) publikálás előtt kikérniük egy-egy hozzáértő olvasó véleményét. Aki éppenséggel lehetne a kiadói szerkesztő is. Hogy azt a csúnya szót, hogy „lektor”, ne is használjam. Hiszen az írók tudatában a „lektor” meg a „cenzor” nem esik messze egymástól. Ennek ellenére szerintem is „Áldassék a lektor!”, de csak akkor, ha jól végzi a dolgát. A „jól” itt körülbelül azt jelenti, hogy olyan tapintatosan, hogy még a szerző sem veszi észre, nemhogy az olvasó.

Források:

Dragomán György: *Máglya*. Magvető, Budapest, 2014.

Péterfy Gergely: *Kitömött barbár*. Pesti Kalligram, Budapest, 2014.

Szakirodalom:

Lengyel Balázs: Az eleven Tersánszky. *Élet és Irodalom*, 1978. szept. 9; 36. sz. 4.

Lőrincze Lajos: Rejtély. *Élet és Irodalom*, 1978. júl. 22; 29. sz. 15. (Kötetben is: Lőrincze 1980: 167–179.)

Lőrincze Lajos: Lektorálás. *Élet és Irodalom*, 1978. szept. 16; 37. sz. 4. (Kötetben is: Lőrincze 1980: 180–191.)

Lőrincze Lajos: *Emberközpontú nyelvművelés*. Magvető, Budapest, 1980.

Rab Zsuzsa: „Rútságokkal volt gyönyörű...” *Élet és Irodalom*, 1978. júl. 29; 30. sz. 2.

A szerkesztő megjegyzése: Kemény Gábor előadása elhangzott Széphalomban, 2015. június 20-án Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága által szervezett Lőrincze Lajos emlékkonferencián, valamint az Anyanyelvápolók Szövetsége és a Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport által rendezett 5. magyar nyelv napi ünnepségen, 2015. november 13-án a Petőfi Irodalmi Múzeumban.

Nincs hozzászólás!

Your Email address will not be published.

Save my name, email, and website in this browser for the next time I comment.

This site uses Akismet to reduce spam. [Learn how your comment data is processed.](#)

© 2025 e-nyelvmagazin.hu. All rights reserved.